

HACIBEKTAŞ VELİ MÜZESİ'NDEKİ SANCAK ALEMLERİ*

Gökben AYHAN**

Demet GÖÇER***

Öz

İşaret, alâmet ve bayrak olarak kullanılan, geçmişten günümüze formları, yapım teknikleri, süsleme teknikleri ve türleri bakımından değişiklik gösteren sancak alemleri, milletlerin, tarikatların kendine özgü gelenek ve göreneklerini yansıttığı sembollerden oluşmuştur. Bunlar içerisinde Türk dönemi sancak alemleri, boynuz, lale, ay, ay-yıldız gibi çeşitli sembollerin dışında yazılar ve kimi zamanda bunlara eklenen başta ejder olmak üzere kuş, aslan gibi figürlerin yer aldığı; padişahların, sadrazamların, komutanların ve şeyhlerin simgesel objelerinden biri olmuştur. İlk kez bu makalede, Hacibektaş Veli Müzesi'ndeki üçü vitrinde teşhir edilen ve yedisi depoda muhafaza edilmekte olan Hacı Bektâş-ı Veli dergâhında kullanılan toplam on adet sancak aleminin maden türleri, teknikleri, boyutları ve süsleme kompozisyonları bakımından detaylı olarak tanıtılmıştır. Çalışmada, Hacı Bektâş-ı Veli dergâhındaki alemleri yapan ustaların Bektaşî tarikatının inanç ve adetlerini bu objelerin yanı sıra dergâhta kullanılan keşkül, teber gibi eserlerle de ortaya koyduğu saptanmıştır. Ayrıca Hacibektaş Veli Müzesi'ndeki söz konusu eserlerin Osmanlı dönemi sancak alemlerinin yelpazesini de farklı örnekleriyle genişleterek zenginleştirdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hacibektaş Veli Müzesi, dergâh, sancak alemleri, maden sanatı, ejder figürleri, kitabe, delik işi tekniği

STANDARDS IN THE MUSEUM OF HACIBEKTASH VELI

Abstract

Standards were used as signs, heraldic devices and flags, and have shown a development in forms, production techniques, ornamental techniques and species through time. Nevertheless, they reflect the authentic traditions and customs of nations and religious orders with aesthetic concerns. Within them, standards of the Turkish period are objects with various symbols like horn, tulip, crescent, crescent-star as well as inscriptions, sometimes accompanied with figures such as dragons, birds and lions, and they served as symbols of sultans, grand viziers, commanders and sheikhs during battles. For the first time this article presents ten standards from the Hacibektash Veli Museum; three of them are currently on display and seven are in the Museum depot. These standards are hereby studied in detail with respect to

* Makalenin Geliş Tarihi: 28.04.2016, Kabul Tarihi: 08.06.2016

** Yrd. Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Muğla/Türkiye, gokbenayhan@mu.edu.tr; gokben.ayhan@gmail.com

*** Müze Araştırmacısı (Sanat Tarihçi), Hacibektaş Veli Müzesi Müdürlüğü, Hacibektaş, Nevşehir/Türkiye, demetgocer80@gmail.com

DOI: 10.12973/hbvd.79.208

their materials, techniques, dimensions and ornamental compositions. It was also noted that the masters of these standards reflected the faith and customs of the Bektashi religious orders on other works of art used at the Hacı Bektâş-ı Veli dervish lodge, such as *keşkül* (bowl) and *teber* (halberd). In addition, standards in the Hacıbektaş Veli Museum were determined to enrich the range of Ottoman period standards with different examples.

Keywords: Hacıbektaş Veli Museum, dervish lodge, standards, metalworking, dragon figures, inscription, technique of openwork

1. Giriş

Büyük bir Türk düşünürü olan ve 1208/1242-1271/1337 yılları arasında yaşadığı kabul edilen Hacı Bektâş-ı Veli, Horasan'ın Nişabur şehrinde doğmuş (Noyan, 1966: 1-3) ve Türkistan'da Hoca Ahmet Yesevi'nin tarikat ocağında yetişmiştir. Ardından Anadolu'ya gelip Hacıbektaş'ın eski adı Hacımköy/Sulucakarrahöyük ilçesinde kendisi için yaptırdığı Kızılca Halvet'te (Çilehane) dergâhını kurmuştur (Noyan, 1964: 6). Hacı Bektâş-ı Veli'nin ölümünden sonra İslami ve tasavvufi fikirlerini, Kadıncık Ana ve Balım Sultan başta olmak üzere birçok mürid ile muhibbi benimsemiş, öğretilerinin yayılmasında etkili olmuşlardır (Eröz, 2014: 68-69). Hacı Bektâş-ı Veli'ye bağlı olan ve O'nun yolundan giden dervişlerden oluşan Bektaşilik tarikatı çatısı altında bir araya gelmişlerdir (Üçüncü, 2002: 478; Eröz, 2014: 63). Ayrıca 14. ile 19.yüzyıl arasında Hacı Bektâş-ı Veli, Yeniçeri ocağının simgesi olmuştur (Eyüboğlu, 1997: 171). Yeniçeri ocağının bu dönem içerisinde manen Bektaşiliğe bağlandığı (Eröz, 2014: 87), tarikatta yetişen kişilerden dua aldıkları bilinmektedir (Güzel, 2011: 195).

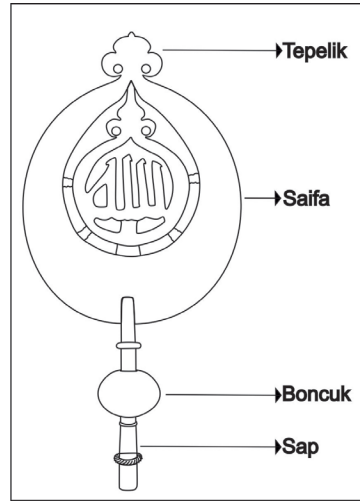
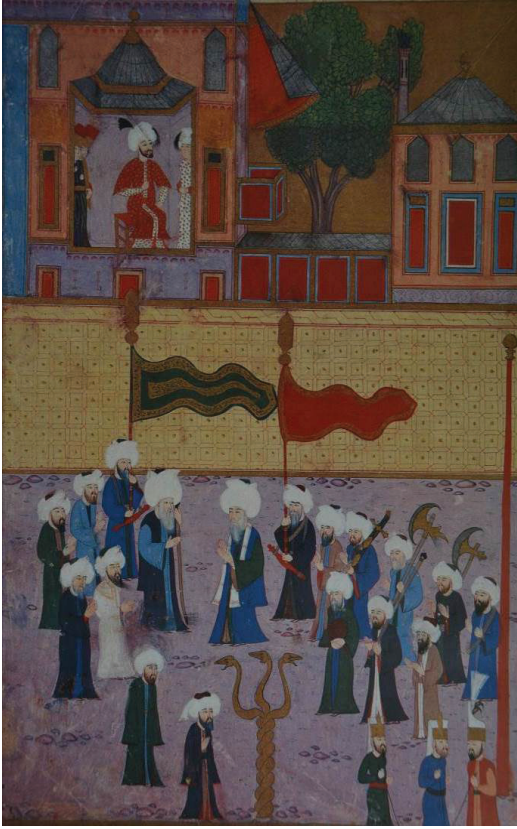
Hacı Bektâş-ı Veli'nin yaşadığı Kızılca Halvet, zamanla Bektaşiliğin de merkezi konumunda olan üç avludan oluşan büyük bir külliye haline dönüşmüştür (Say-Aytaş, 2009: 51). Birinci avluda Üçler Çeşmesi, çamaşırhane-banyo; ikinci avluda Aslanlı Çeşme, aşevi, Tekke Camii, kiler evi, meydan evi, Mihman Evi ve Dedebaba Köşkü; üçüncü avluda ise Pir Evi, Balım Sultan Türbesi ile hazire yer almaktadır. Osmanlı padişahlarından Orhan Gazi, Murat Gazi, Yıldırım Beyazıt ve Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırılan ilavelerle bugünkü halini alan dergâh, 1807 yılında IV. Mustafa, 1862 yılında Abdülaziz ve 1895 yılında II. Abdülhamid tarafından tamir ettirilmiştir (Taşdelen-Sümer, 1976: 19). TBMM'nin 677 sayılı kanunuyla 30.11.1925 tarihinde tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte, Hacı Bektâş-ı Veli Dergâhı da kapatılan dergâhlar arasında yerini almıştır. Daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı tarafından gönderilen bir heyet tarafından dergâhtaki eserler tespit edilerek, bunlar Ankara Etnografya Müzesi'ne götürülmüştür. Hacıbektaş Veli Müzesi'nin, 16.08.1964 tarihinde kurularak hizmete açılması üzerine dergâha ait eserlerin iadesi gerçekleştirilmiştir (Taşdelen-Sümer, 1976: 19-20). Günümüzde dergâhın kurulmasından itibaren çok sayıda bağış, devir, satın alma yoluyla gelmiş ve dergâh için üretilmiş

olan eserler içinde günlük hayata ilişkin kapların yanı sıra törenler sırasında kullanılan eşyalar da müzede yer almaktadır. Burada ahşap, kâğıt, kemik, maden, onyx taşından üretilen eserlere ek olarak hayvan postları, düz dokuma ve tekstil ürünleri de bulunmaktadır. Bunlar içerisinde madeni eserlerin yoğun olduğu tespit edilmektedir. Çeşitli madenlerden üretilen ağızlık, bardak, çerağ, gülabdan, kazan, kılıç, keşkül, lenger, sahan, sancak alemleri, sini, şamdan, şifa taşı, teber gibi birçok eserin (Ayhan, 2014: 91) bir bölümü, müzenin vitrinlerinin yanı sıra açıkta sergilenmekte, diğer bir bölümü de deposunda muhafaza edilmektedir.

2. Konu

Hacıbektaş Veli Müzesi'ndeki üçü vitrinde teşhir edilen ve yedisi depoda muhafaza edilen tamamı madenden üretilen toplam on adet sancak alemleri bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır¹. İlk kez bütün yönleriyle bu makalede ele alınan bu müzedeki sancak alemlerinin daha önce üzerinde etraflıca durulmamıştır. Hacıbektaş Veli Müzesi'ndeki sancak alemleri, dergâhların kapatılması sonucunda Ankara Etnografya Müzesi'ne geçici bir süre taşındığı dönemde, Etnografya Müzesi'ne çeşitli müzelerden gelen örneklerle birlikte, birkaç özelliği ve kitabeleri bakımından bir makaleye konu olmuştur (Koşay-Çetin, 1959: 82, 85). Bu makalede, dört adet alemden ikisinin yalnızca birkaç özelliğine, diğer ikisinin ise hem malzeme özelliklerine, hem de kitabelerinin yazılış ve okunuşlarına yer verilmiştir. Ayrıca 1993 yılında yapılan bir yüksek lisans tezinde de müzedeki on adet sancak alemlerinden beşine kısaca değinilmiştir (Güler, 1993: Kat. No: 20, 32, 61, 70, 71).

Kökeni Orta Asya'ya kadar dayanan alemler, mimaride oldukça yaygın olarak kullanılmıştır (Yücel, 1966: 2908-2911). Çadır, kubbe ve minarelere ek olarak minberlerin külah bölümünün tepesine de yerleştirilen alemler, taş ile ahşabın yanı sıra madenden de üretilmiştir (Hasol, 1998: 36-37; Tezcan ve Tezcan, 1992: 5). Bunların dışında taşınır obje olarak yapılan yere dikilen alem ve bayraklardan oluşan sancak alemleri de mevcuttur. Ordu ve askerlerin bir işareti olarak kullanılan kökeni İbranilere kadar dayanan, Mısırlılar, Asurlular, Yunanlılar, Romalılar, Bizanslılar, Türkler gibi çoğu millete ait alemlerin varlığı da söz konusudur (Arseven 1943, 40-41; Duymaz-Aydoğdu, 2008: 248). Eski Türklerde alem, at kuyruğu, kurt başı ve kartal şeklinde kullanılmıştır (Duymaz-Aydoğdu, 2008: 248). Kuvvet sembolü olarak kabul edilen boynuz, alemlerde kullanılan biçimlerden biri olmuş; böylece alemlere, kötü ruhlardan koruma niteliği de yüklenmiştir (Yücel, 1975: 36; Şapolyo, 1969-1970: 30). Alemlere boynuz dışında lale, ay, ay-yıldız gibi çeşitli semboller de işlenmiştir (Arseven, 1943: 41-44). Ayrıca tarikatlar için de ayrı bir öneme sahip olan alemler, müritlerin altında toplandığı sembol olması bakımından da değer taşımaktadır (Arseven, 1943, 40; Karamağaralı, 1973: 250) (Resim 1).

Resim 1: III. Murad Surnamesi'nde Hacı Bayram dervişlerinin 1582 yılında sünnet düğünü meydanına gelişlerini gösteren minyatür (Atasoy, 2005: 18)

Çizim 1: Sancak aleminin bölümleri (Hacıbektaş Veli Müzesi'nin 110 envanter numarasına kayıtlı eser (Kat. No. 7)

Hacıbektaş Veli Müzesi'nde bulunan on adet sancak aleminin yükseklikleri 43,5 cm. (Kat. No: 4) ile 87 cm. (Kat. No: 5) arasında değişiklik göstermektedir. Müzedeki alemler, formları bakımından da çeşitlilik arz etmektedirler. Enli süngü biçiminde gövdeli (Kat. No: 1, 2, 3, 4), armudi biçimli gövdeli (Kat. No: 5-6-7) (Çizim 1), daire biçimli gövdeli (Kat. No: 8) ve lale biçimli gövdeli (Kat. No: 9-10) olmak üzere toplam dört tipe ait örnekler müzede yer almaktadır. Osmanlı Dönemi sancak alemlerinde yer verilen tepelik uygulamasına, müzedeki üç örnekte rastlanmaktadır. Tepelik, bunlardan birincisinde hilal (Kat. No: 9), ikincisinde palmet (Kat. No:

7/Çizim 1) ve üçüncünde ise halka biçimindedir (Kat. No: 4). Ayrıca iki örnekte de alemin üst kısmı, dilimli olarak işlenmiştir (Kat. No: 6, 10). İncelenen eserlerde saplar, genellikle silindirik olmakla birlikte uzun (Kat. No: 1, 4, 6, 7, 8, 10/Çizim 1) veya kısa (Kat. No: 3) tutulmuştur. Çokgen gövdeli sap sadece tek bir örnekte görülmektedir (Kat. No: 2). Hem çokgen, hem de silindirik olanlarda gövde uzun ise basık yuvarlak birer boncuğa da rastlanmaktadır (Kat. No: 2, 4, 6, 7, 8, 10/Çizim 1).

Hacıbektaş Veli Müzesi'ndeki on adet sancak aleminden dördü demir (Kat. No: 1, 2, 5, 8) ve dördü pirinçten (Kat. No: 4, 6, 9, 10) üretilirken; birinin kenarları pirinç diğer kısımları demir olmak üzere iki farklı maden türünden yapılmış (Kat. No: 7), sonuncu örnek ise tombaklanmıştır (Kat. No: 3). Söz konusu sancak alemleri, hangi maden türünden üretilirse üretilsin tamamı dövme tekniği ile oluşturulmuş; delik işi, kabartma, kazıma ve altın/gümüş yaldız boyama olmak üzere farklı süsleme tekniklerinden biri ya da birkaçı eserler üzerine uygulanmıştır. Sancak alemlerinde delik işi tekniğiyle yapılan süsleme türüne oldukça yaygın olarak yer verilmiştir. Müzedeki eserler arasında da on örnekten sekizinde bu tekniğe rastlanmaktadır. Bunlardan delik işi tekniğinin alemin ya bir kısmında sınırlı tutulduğu (Kat. No: 2, 3) ya da büyük bir kısmında kullanıldığı görülmektedir (Kat. No: 4, 6, 7, 8, 9). Bu tekniğin dışında saifanın etrafını kuşatan ince bir bordür (Kat. No: 4) ve saifanın yatay şeritlerle beş bölüme ayrılarak bu bölümlere yazılan yazılarda kabartma tekniği uygulanmıştır (Kat. No: 10). Bunların dışında saifa üzerindeki madalyon içerisinde üç satır (Kat. No: 2), saifanın alt kısmına doğru iki ile üç sıra arasında değişen yazılı süslemeler kazıma tekniğiyle yapılmıştır (Kat. No: 4). Ayrıca bazı örneklerde altın yaldızla oluşturulan süslemeye de yer verilmiştir (Kat. No: 1, 2, 5). Müzedeki alemlerden birinde (Kat. No: 5), diğer örneklerle göre yaldız daha yoğun olarak kullanılmıştır. Bu eserde, altın ve gümüş yaldız birlikte uygulanmış olup bu uygulamanın görüldüğü müzedeki tek sancak alemidir. Bu örnekte yaldız, damla motifini içerisindeki yazılar ve damla motifini kuşatan bordürdeki yazıların yanı sıra bu yazıların fonundaki çiçeklerle helezoni biçimde yerleştirilen kıvrımlardan oluşan kompozisyonda görülmektedir. Diğer örneklerdeyse sapın saifaya birleştiği kısımda ve ejderlerin başlarının bulunduğu bölümde yer yer altın yaldıza ait izlere rastlanmaktadır (Kat. No: 1, 2). Ayrıca süsleme tekniklerinden en az ikisinin birlikte kullanıldığı eserler de müzedeki örnekler arasında bulunmaktadır. Bunlardan delik işi ve kazıma tekniği (Kat. No:4); delik işi ve kabartma tekniği (Kat. No: 2, 3) ile oluşturulan süslemeler tek eser üzerine uygulanmıştır. Delik işi ve kabartma tekniğine ek olarak altın yaldızla yapılan süslemeler de sadece bir örnekte görülmektedir (Kat. No: 2).

Sancak alemleri üzerinde bitkisel, geometrik, figürlü ve/veya yazılı süsleme unsurlarına yer verilmektedir. Müzedeki örnekler arasında bitkisel süslemeye, kitabelerin aralarına (Kat. No: 6, 10), kitabelerin zeminine (Kat. No: 5) işlenen yaprak ve çiçek motiflerinde ve tepelik şeklinde yapılan tek palmet motifinde rastlanmakta-

dır (Kat. No: 7). Ayrıca delik işi tekniğiyle işlenen tek palmet motifi ile küçük rumilerin simetrik olarak yerleştirildiği kompozisyonlarla da karşılaşmaktadır (Kat. No: 3). Saifanın etrafını dolanan ince kıvrım dallar ve rumilerden oluşan bordürde, iri hatlı olarak yazılan kitabe kuşağının zeminindeki fonda, helezoni biçimdeki kıvrım dallar ile bu dallardan çıkan küçük hatayı, rumi ve palmetlerin yer aldığı geniş bordürler de boyama tekniğiyle işlenmiştir (Kat. No:5). Küçük çiçek motiflerinden oluşan zemin üzerine yazılmış kitabe kuşağı uygulamalarına sıkça rastlanmaktadır. Bu uygulama, insan ve hayvanları doğada resmetme isteğiyle başlayıp, daha sonrasında bitki motiflerinin yazıların üst kısmına yerleştirilmesi veya aralarına serpiştirilmesiyle devam etmiştir (Erginsoy, 1978: 134). Ardından arabesk zemin üzerine işlenen yazılarla birlikte çok katlı etki elde edilmiştir (Öney, 1992: 12). Bitkisel zeminden, üstteki süslemeyi ayırt edici bir biçimde işleyebilmek hem zahmetli, hem de ustalık gerektiren bir uygulamadır. Bu tür uygulamalar, örneğin taş ve çini süslemenin yanı sıra (Öney, 1992: 12, Resim 64-66) madeni eserlerde de karşımıza çıkmaktadır (Atıl, 1981: 86; Alan: 1982: 32-35, 70-73; Bodur, 1987:102,103, 109, 173).

İncelenen örneklerde geometrik süslemeye oldukça az yer verildiği görülmektedir. Bunlar içinde hilal motifi, S ve C kıvrımlardan oluşan süslemelerin (Kat. No: 9) dışında dilimli madalyon (Kat. No: 2) ve damla motifi (Kat. No: 5, 6,7) bulunmaktadır.

Sancak alemlerinin üzerine çeşitli hayvan figürleri de işlenmiştir. Ejder dışı da kuş (Tezcan-Tezcan, 1992: 51-52, Resim 24), aslan, horoz ve geyik figürlü olanlarına da sayılı örneklerde rastlanmaktadır (Karamağaralı, 1973: 250, Resim 15-16). Müzedeki bu eser grubu arasında, simetrik biçimde yerleştirilen ejderlere ya sapın gövdeye birleştiği kısımda saifanın alt köşesine lehimlenmiş (Kat. No: 1-2) ya da gövdenin iki yanına işlenmiş (Kat. No: 5-6) olarak toplam dört örnek üzerinde rastlanmaktadır (Kat. No: 1, 2, 5, 6). Birinci örnekte ejder başları, ağızları açık olarak saifanın alt köşesine birleştirilmiştir (Kat. No: 2). İkinci örnekte toplam dört adet ejder başı görülen sancak aleminin her iki tarafında da simetrik olarak gövdeden çıkarak hem sapın üst kısmına hem de boncuk kısmına doğru yönelmiş olan üstteki büyük alttaki küçük tutulan birer ejder başına yer verilmiştir. Bu ejderlerin, ağızları açık, dilleri dışarı çıkık biçimde yapılmış, ağız, göz ve kulak kısımlarına birer delik açılmış olarak baş ve gövdelerinin tamamı yassı biçimde işlenmiştir (Kat. No: 1). Üçüncü örnekte, iki yanda saifanın formuna uygun biçimde gövdeleri dikdörtgen verilen başları yukarı gelecek şekilde dışa dönük olarak birer ejder yerleştirilmiştir. Yüz detayları kazıma tekniğiyle oluşturulmuş, ağızları da açık bırakılmıştır (Kat. No:6). Dördüncü örnekte ise, iki yanda damla motifinin formuna göre silindirik uzun gövdeli olup bu gövdenin hem baş, hem de kuyruk kısmında ejder başları bulunmaktadır. Gövdenin üst kısmındaki ejderin başları, geriye dönük biçimde karşıya bakar vaziyette, ağızları açık ve dillerini dışa doğru uzatmış olarak yapılmışken; kuyruk kısmındaki başlar ise

ortadaki gövde ile sapın birleşim yerinde bulunan kısma bitişik olarak işlenmiştir. Bu eser üzerinde ayrıca ortada yükselen çatalın iki yanında da simetrik iki ejder figürü de bulunmaktadır. “S” biçimli gövdeli olan ejderlerin hem baş, hem de kuyruk kısmında başları vardır. Baş kısmındakilerin başları karşıya bakar durumda, kuyruk kısmındaki ejderler ise ortada yükselen çatalı ısıtır biçimde tasvir edilmiştir (Kat. No: 5). Ejderli alemlerden ikisinin figürleri oldukça stilize verilirken (Kat. No: 1-2); diğer ikisinin tasvirleri daha gerçekçi olarak işlenmiştir (Kat. No: 5-6).

Ejder figürleri, Hacibektaş Veli Müzesi'ndeki sancak alemleri dışında müzede diğer madeni eser türlerinde de karşımıza çıkmaktadır (Çevrimli, 2012: 193-222). Müzede bulunan iki şamdan gerek boyutları gerekse ejder figürleriyle dikkati çekmektedir. Bunlardan biri, 18.yüzyılda üretilmiş olup günümüzde Pir Evi Kırklar Meydanı'nda sergilenmektedir. Bu şamdanda, gövdesiyle birlikte verilen çift boynuzlu, çekik gözlü, açık ağızlı ve dişleri olan ejder başları bulunan 12 adet kol mevcuttur (Göktaş, 1995: 48-52). Diğeri ise günümüzde Balım Sultan Türbesi'nde yer almakta olup 18.yüzyıl sonu-19.yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. Bu şamdan üzerinde tek boynuzlu, kulaklı, çekik gözlü ve açık ağızlı yapılan alt sırada altısı küçük, diğer altısı büyük boyutlu 12 adet, üst sırada ise düğümlü gövdeli olan gövdenin iki ucundaki başlardan alttaki küçük, üstteki büyük işlenen 12 adet ejdere rastlanmaktadır (Göktaş, 1995: 53-57). Şamdanların yanı sıra ejder başına, müzede küçük boyutlu el sanatlarının ürünlerinden keşküllerde kabın iki ucunda (Çevrimli, 2008: 313-314; Çevrimli, 2012: 197, Resim 4-6), teberlerin ya iki ucunda ya da sap kısmında (Çevrimli, 2009: 43, T.6, T.7, T.11; Çevrimli, 2012: 197, Resim 3), müttekâların sap kısmının iki ucunda (Çevrimli, 2012: 198, Resim 7-8), mangalın kulplarının iki ucunda birer ejder figürüne yer verilmiştir.

Hacibektaş Veli Müzesi'ndeki örneklere benzeyen ejderli alemlere başka müzelerde de rastlamak mümkündür. Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki sancak alemlerinde görülen ejder figürleri arasında (Tezcan-Tezcan, 1992: Resim 2-3,5, 8-9, 17, 20-21, 25-28) incelenen örneklerdekine benzeyen 17.yüzyıl İran üretimi olan delik işi süslemeli saifa bölümünü iki yandan kuşatan ve üste ejder başı yer alan bir örnek de bulunmaktadır. Konya Mevlana Müzesi'ndeki Şemseddin Tebrizi Türbesi'nden getirilen pirinçten yapılmış bir sancak aleminde, saifanın iki yanında gövdeleri burgulu olarak ve başları iki yana bakacak biçimde birer ejder figürü de işlenmiştir (Bakırcı, 2007: 276).

Ejderler, Uzak Doğu'nun ve Çin'in tipik hayvanı olarak Türk sanatına girmiştir (Öney, 1969: 171). Orta Asya'da gelişen hayvan mücadele sahnelerindeki hayvanlarından biri olarak ejderler karşımıza çıkmaktadır (Öney, 1969: 192; Çoruhlu, 1993: 130-131). On İki Hayvanlı Türk Takvimi'ndeki beşinci yıl, ejder (Lu) hayvanı ile adlandırılmakla birlikte bu yıl içinde bolluk yaşanmakta, çok yağmur yağmakta,

savaşlar olmakta ve kan dökülmektedir (Turan, 2009: 103). Takvim hayvanı olmasının dışında gezegen sembolü olarak da bu hayvan figürü kullanılmaktadır (Öney, 1969: 171). Ejder figürünün, el sanatları ürünleri içinde de oldukça yaygın kullanımı söz konusudur. Mimaride yer alan örneklerindeki benzer özelliklere sahip ejder tasvirlerin (Öney, 1969: 171-216) el sanatları ürünlerine işlendiği görülmektedir. Anadolu Selçuklu mimarisinde, her iki uçta birer başla son bulan ve uzun tutulan gövdeye sahip iki ejder figürüne karşılıklı olarak genellikle kale, han, darüşşifa gibi yapılarda yer verilmiştir (Öney, 1969: 171-216).

Bazı sancak alemlerinde iki ile üç arasında değişen sayıda gövdeden yukarıya doğru yükselen çatala rastlamak mümkündür. İki çatalı olanlar, alemler üzerinde hem simgesel anlam taşıyan hem de süsleme unsuru olarak kullanılan iki tarafı keskin ve ortası yivli olan Zülfikar objesidir. Bu objeyi, Hz. Muhammed, Uhud Savaşı'nda Hz. Ali'ye vermiştir. Hâkimiyet, güç ve iktidar sembolü olarak kabul edilmiştir (Kılıçkaya, 2007: 41; Öz, 2013: 553-554). Zamanla Hz. Ali'ye ait minyatürlerin (Bağcı, 2014: 240, 245-248, Resim 16-17, 22-26) yanı sıra Bektaşilikte ve çeşitli tarikatlarda hat, levha ile minyatürlü yazmalar üzerine işlenmiştir (Öz, 2013: 553-554). Başlangıçta tarikata özgü olan bu obje, Osmanlı Sultanı Orhan Gazi'nin Yeniçeri ocağının kuruluşunda Hacı Bektâş-ı Veli dergâhına giderek hayır duasının yanı sıra bir sancak verilmesini istemiş (Kılıçkaya, 2007: 42), böylece Yeniçeri ocağının orta ve bölük ayırımında kullanılan çadır, top, balta ve fillin yanı sıra Zülfikar da bu işaretlerden biri olarak kullanılmaya başlanmıştır (Yaşar, 2009: 36-37). Ayrıca Zülfikar, 15.yüzyıldan itibaren sancaklar üzerinde sergilenen bir kılıç imgesi olarak yapılmış, Osmanlı donanmasındaki paşalar, beylerbeyi ve vezirlere ait sancaklarda da kullanılmıştır (Kılıçkaya, 2007: 41-42). Yeniçerilere ait bir yarısı sarı, diğer yarısı kırmızı renkteki sancağının üzerinde de sarı sırmayla işlenmiş olan Zülfikar resmi yer almaktadır (Arseven, 1975: 1761). Bunlara ek olarak Zülfikar Osmanlı döneminde bazı mezar taşlarına işlenmiş, hatta tılsımlı gömleklerin bir kısmında da çizimine yer verilmiştir (Öz, 2013: 553-554). Hacıbektaş Veli Müzesi örnekleri arasında bulunan sadece tek bir sancak alemine Zülfikar işareti işlenmiştir. Başka müzedeki sancak alemlerinde de Zülfikar işaretine rastlanmaktadır. Topkapı Sarayı'ndaki 16.yüzyıla ait iki alemin (Stöcklein, 1971: 2579, Pl. 1430 A, B) dışında Memlûk dönemine ait bir alem (Tezcan-Tezcan, 1992: 61, Kat. No: 42) ile Ankara Etnografya Müzesi'ne bulunan alemin tepeliğinde bu figür bulunmaktadır (Çevrimli, 2012: 38, Resim 10). Ayrıca İran'da üretilen sancak alemlerinde Zülfikar tasvirine rastlanmaktadır (Tezcan ve Tezcan, 1992: 61, Kat. No: 42).

Üç çatala ise, Konya Sahip Ata Vakıf Müzesi'ndeki örneğin (Çevrimli, 2012: 38, Resim 11) yanı sıra Topkapı Sarayı'ndaki 16.yüzyıla ait bir alemde de rastlanmaktadır (Stöcklein, 1971: 2581, Pl. 1433 A). Buna ek olarak her iki eserin gövdesinin iki yanında da simetrik olarak ejder figürleri yer almaktadır. Hem üç çatal hem

de ejder figürlerinin birlikte tek eser üzerine işlendiği örneği, Hacibektaş Veli Müzesi sancak alemleri arasında da görmek mümkündür (Kat. No: 5).

İncelenen sancak alemlerinin biri hariç (Kat. No: 1) diğerlerinin tamamı kitabelidir. Yazılar, diğer süsleme türlerine göre alemlerde daha yoğun olarak kullanılmıştır. Yazılar hem görsel açıdan esere değer katarken, hem de iletilmek istenen mesaj yazılarla verilmiştir. İncelenen alemlerde kitabe sadece saifa bölümünde yer almakta olup buradaki yazılan kitabelerin yerleri değişiklik göstermektedir. Saifanın tam ortasında (Kat. No: 4, 7-8), yatay satırlarında (Kat. No: 4, 10), madalyon içindeki kısımlarında (Kat. No: 2), etrafını dolanan bordürde (Kat. No: 3, 5, 6, 8) veya neredeyse tamamında tespit edilmektedir (Kat. No: 4-6, 8-10). Osmanlı dönemi alemlerinin saifa bölümünün her iki yüzünde kimi zaman aynı yazıların ve süslemelerin tekrarlandığı görülmektedir (Tezcan-Tezcan, 1992: 71). İncelenen örneklerden bazılarında da bu durum söz konusudur (Kat. No: 5, 9).

Müzedeki sancak alemlerinden beşinin gövdesine delik işi süslemeli olarak işlenen yazılar, ön yüzde sağdan sola okunurken arka yüzde terstir (Kat. No: 4, 6-9). Her iki yüzde de ayrı ayrı yazıların yer aldığı örnekler de mevcuttur (Kat. No: 2-3, 5, 10). Ayrıca her iki yüzden de okunabilen yazılara da yer verilmiştir (Kat. No: 7).

Çoğunlukla dini yazılara yer verilen kitabelerde, Tasavvuf düşüncesine göre vahdet-i vücud felsefesiyle bağlantılı olarak insanın Allah'ın bir parçasına işaret etmesi bakımından Allah yazısına tarikatların sancak alemlerinde yer verilmektedir (Şapolyo, 1969-1970: 31). Müzedeki sancak alemlerinden sadece ikisinin saifa kısmının merkezinde görülen Allah yazısı, bunlardan birinde boyama (Kat. No: 6), diğerinde ise delik işi tekniği kullanılarak yazılmıştır (Kat. No: 7). Ayrıca saifanın tam merkezine Muhammed yazısı tek (Kat. No: 8) ve çifte olarak (Kat. No: 9) veya Allah, Muhammed ve Ali yazıları birlikte delik işi tekniğinde işlenmiştir (Kat. No: 5-6).

Dergâha özgü olarak üretilen sancak alemleri, Bektaşilik inancına ait bilgileri de üzerinde barındıran eserlerdendir. Bektaşilik öğretisine de yazılarda yer verilmiştir. Müzedeki alemlerden biri üzerinde on iki imamın ismi yazmaktadır. Bektaşilik inancına göre insanüstü nitelikler taşıyan "imamın", insanlarla Allah arasında bağlantı kurduğuna inanılmakla birlikte bu inanın imama inanmakla başladığı kabul edilmektedir (Eyüboğlu, 2010: 69-70). Hz. Ali'nin kendisi dâhil olmak üzere soyundan gelen kişilerden oluşan on iki imam sırasıyla şunlardır: Hz. Ali (598-661), Hasan el-Mücteba (624-670), Hüseyin (625-680), Zeynelâbidin (659-719), Muhammed Bâkır (677-733), Câ'fer'i Sâdık (699-765), Mûsâ Kâzım (645-799), Ali Rıza (765-818), Muhammed Takî (811-835), Ali Nakî (829-868), Hasan Askeri (846-874), Muhammed Mehdi'dir (870-878) (Eyüboğlu, 2010: 69-82). Hacibektaş Veli Müzesi'nde sadece bir alem üzerinde Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Muhammed'in kızı ve Hz. Ali'nin eşi olan Hz. Fatıma ile on iki imamın adlarının da yer aldığı bir kitabe

örnekler arasında bulunmaktadır (Kat. No:6). Ayrıca müzede bulunan keşküllerin ağız kenarını kuşatan bordürlerde Osmanlıca olarak on iki imamın isminin yazılı olduğu da tespit edilmiştir (Çevrimli, 2005: 45-47, 49-56).

Bunların dışında birinde kabartma tekniği (Kat. No: 3), diğerinde ise kazıma tekniği kullanılarak yazılan Hacı Bektâş-ı Velî'nin ismine de iki örnekte yer verilmiştir (Kat. No: 4).

Hacıbektaş Veli Müzesi'ndeki sancak alemlerinde Kur'an-ı Kerim'den alınan ayetler arasında Ayetel Kürsü'ye (Kat. No: 6) ve Saf Suresi'nin 13. Ayeti'ne yer verilmiştir (Kat. No: 10). Bu duaların başka madeni eserlerin üzerinde de bulunduğu görülmektedir. Bunlara, Ayetel Kürsü'nün yazılı olduğu Kayseri Müzesindeki şifa taşları (Tali, 2013: 2123-2126, 2130-2131, Kat. No: 1-3, 5-6, 12-13) ve Giresun Müzesi'ndeki tılsım mühürleri (Tali, 2014: 540, 545, 550, Kat. No: 2, 8) örnek olarak verilebilir. Saf Suresi'nin 13. Ayeti'nin yazılı olduğu esere ise, İstanbul Askeri Müzesi'ndeki 208-97 envanter numarasına kayıtlı olan demirden yapılan at alın zırhı örnek gösterilebilir (Güçkıran, 2009:46-47).

Sancak alemlerinde birkaç unsura birlikte yer verilerek eserlerin görsel zenginliği daha da artırılmıştır. Hem Zülfikar hem de iki ejder figürünün çevrelediği alem sadece Hacıbektaş Veli Müzesi ile sınırlı olmayıp başka bir örneğine yayınlarda rastlanmaktadır (Karamağaralı, 1973: 250; Tezcan-Tezcan, 1992: 61, Kat. No:42). Ayrıca sancak alemleri dışında, İstanbul Askeri Müzesi'ndeki 208-68 envanter numarasına kayıtlı olan 16.yüzyılın sonu ile 17.yüzyıl arasına tarihlenen tombak at alın zırhı üzerine kabartma olarak düşey yerleştirilen bir Zülfikar yapılmıştır (Güçkıran, 2009: 75).

Zülfikarın sadece görsel etkisiyle yetinilmediği ve yazısına da kitabe metinlerinde yer verildiği görülmektedir. Hacıbektaş Veli Müzesi'ndeki örnekte gerek görsel simgesi gerekse yazılı metinde Zülfikar ibaresi işlenerek kutsal kabul edilen bu eserin çift kat etkisinin esere yansımaları istenmiş olmalıdır. Hacıbektaş Veli Müzesi'ndeki örnekte, "*Kâle'n-nebiyyü aleyhi's-selâm La fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikâr*" (Peygamber buyurdu ki: Ali'den başka Yiğit, Zülfikardan başka kılıç yoktur.) ibaresine yer verilmiştir (Kat. No: 6). Zülfikar ibaresinin geçtiği yazılara özellikle yatağanlar üzerinde sıklıkla rastlanmaktadır (Yaşar, 2009: 47, 51-52, 54, 68, 77). Örneğin İstanbul Askeri Müzesi'ndeki 152-331 envanter numarasına kayıtlı Osmanlı dönemi kılıcının, 18.yüzyıla tarihli çelikten yapılan yatağanının gövdesinde Arapça yazılan "*Darbindan bu bıçağın cümle düşman tarumar intikam alır adüvden sanki misl-i Zülfikar 1197*" ibaresi okunmuştur (Yaşar, 2009: 47).

Dilimli madalyon içerisinde Memlûk Sultanı Kayıtbay isminin de yazılı olduğu ve "*Azze nasruhu*" (yardımı bol olsun) ifadesinin yer aldığı kazıma tekniğiyle oluşturulan kitabeye, incelenen eserler arasında bir örnekte rastlanmaktadır (Kat.

No:2). Topkapı Sarayı sancak alemlerinden 15.yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Kayıtbay dönemine ait olan çoğu eserde benzer kitabe metni yer almaktadır (Tezcan ve Tezcan, 1992: Kat. No: 1, 34-37). Bunların dışında benzer kitabeye, İstanbul Askeri Müzesi'ndeki 208-82 envanter numarasına kayıtlı olan Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim adına yapılan 16.yüzyıla ait demirden üretilen at alın zırhında da rastlanmaktadır. Bu eserde, Arap harfleriyle üç satır halinde “*Selim Han*”, ortada “*İzz-ül Mevlana Es-Sultan el melik-ül muzaffer*”, altta “*azze nasruhu*” yazıları yer almaktadır (Güçkıran, 2009: 36-37).

Müzedede farklı tiplere ait sancak alemlerinin bulunması, dergâhta değişik örneklerin kullanıldığını göstermektedir. Memlûk örneklerine oldukça benzeyen enli süngü biçimindeki iki örnek (Kat. No: 1-2), müzedeki en erken döneme ait sancak alemleri olmalıdır. Memlûkler döneminde üretilen sancak alemleri silah olarak da kullanılmıştır. Özellikle mızrak vazifesi gören uçları sivri ve yanları kesici nitelikte üretilen örnekler, bu dönemde daha yaygın olup Osmanlı döneminde de bunlar örnek alınmakla birlikte geliştirilerek yapılmaya devam etmiştir (Kat. No: 3-4) (Tezcan ve Tezcan, 1992: 5, 15).

Sancak alemlerindeki yazılarda kimi zaman usta isimleri de bulunmaktadır (Tezcan ve Tezcan: 1992: 9). Önemli kişiler için üretilen eserler üzerinde daha çok rastladığımız usta isimleri, müzedeki sadece bir örnekte görülmektedir. Burada “*عمل خيدر خان*” olarak yazılan ve “*Amel-i Haydar Han*” okunan usta ismi yer almaktadır.

Kitabelerin ikisinde tarih yer alması ayrıca önem taşımaktadır. Eserlerden birinde H.1173 (M.1759/1760) (Kat. No: 4) ve diğerinde ise H.989 (M.1581/1582) tarihine yer verilmiştir (Kat. No: 5). Bunlardan H.989 (M.1581/1582) tarihli olan alemde, “Haydar Han” usta adının geçmesi, O'nun bu dönemde eser veren bir usta olduğunu da göstermektedir.

3. Sonuç

Sonuç olarak bu çalışmada, Hacıbektaş Veli Müzesi'ndeki sancak alemlerinin farklı örneklerini bünyesinde barındırmakta; aynı zamanda malzeme türü ve tipi açısından da dergâhın zenginliğini de ortaya koymaktadır. Müzedeki söz konusu eserlerin, Osmanlı dönemi sancak alemlerinin yelpazesine de farklı örnekleriyle genişleterek zenginleştirdiği de anlaşılmaktadır. Üzerinde yer alan kitabeleriyle de değeri bir kat daha artan sancak alemlerine işlenen ejder figürleri bakımından mimaride ve el sanatları ürünlerinde görülen benzer uygulamaların yapıldığı ortak bir kültürün ürünleri olarak tespit edilmektedir. Ayrıca müzedeki alemleri yapan ustaların tarikatın inanç ve adetlerini bu objelerin yanı sıra dergâhta kullanılan keşkül, şamdan, teber gibi eserlere de işledikleri ve bu anlamda eserlerin üslup birliği taşıdığı saptanmıştır.

3. Katalog

Kat. No.: 1

Hacıbektaş Veli Müzesi'nin 111 envanter numarasına kayıtlı olan ve demirden 84 cm. yüksekliğinde yapılan enli süngü şeklinde olan eser, bir sap ve onun üzerinde yükselen saifadan oluşmaktadır. Silindirik olan sap, aşağıdan yukarıya doğru daralarak devam etmekte olup sapın üst kısmına doğru, basık yuvarlak biçimli bir boncuk yer almaktadır. Boncuk iki yanda iki sıra birbirine paralel yivle sınırlandırılmıştır. Yassı biçimli tek gövdeden çıkan biri büyük diğeri küçük olan iki ejder başı, sapın iki tarafında da simetrik olarak görülmektedir. Sapın üst kısmının iki yanındaki ejderlerin ağızları açık ve dilleri dışarı çıkık biçimde saifanın alt köşesini tutar vaziyette işlenmiştir. Sap ve iki ejder başı, saifaya üç çiviyle perçinlenmiştir. Bu ejderlerin ağız, göz ve kulak kısımlarına birer delik açılmıştır. Aynı özelliklere sahip olan daha küçük boyutlu ejderler de gövdeden boncuk kısmına doğru yönelmiş olarak yer verilmiştir. Saifanın üzerinde altın yaldızla yapılan süslemeye ait izlere sap ve dört ejder başının yüzeyinde rastlanmaktadır. Saifanın yüzeyi tamamen süslemesiz bırakılmıştır. Ayrıca sancak alemi üzerinde herhangi bir kitabeye de yer verilmemiştir.

Kat. No.: 2

Hacıbektaş Veli Müzesi'nin 836 envanter numarasına kayıtlı olan ve demirden 69 cm. yüksekliğinde yapılan enli süngü şeklinde olan eser, bir sap ve onun üzerinde yükselen saifadan oluşmaktadır. Sekiz yüzlü olan sap, aşağıdan yukarıya doğru daralarak devam etmektedir. Sapın üst kısmına doğru, üzerinde delik işi tekniğiyle işlenen altıgen biçimli basık yuvarlak biçimli bir boncuğa yer verilmiştir. Sapın üst kısmının iki yanından çıkan, gövdeleri yassı formdaki birer ejderin ağızları açık olarak saifanın alt köşesini tutar vaziyette işlenmiştir. Ejderlerin yüzeyinin altın yaldızla kaplı olduğu mevcut izlerden anlaşılmaktadır. Sap ve iki ejder başı, saifaya ustalıklı lehimlenmişlerdir. Saifanın alt kısmında dilimli bir madalyon bulunmaktadır. Madalyon üç bölüme ayrılmış olup üst ve alt kısımda yanlarda delik işi tekniğiyle yapılan geometrik desenler ile bunların ortasında kazıma tekniğiyle oluşturulan yazı; orta kısımda ise, dikdörtgen kartuş içinde hiç boş yer kalmayacak şekilde yine kazıma tekniğiyle yazılan tek satırdan ibaret olan yazı görülmektedir. Madalyonun üst kısmında çıkan kan oluğu tepede son bulmaktadır. Oluğun iki yanında yer alan tek sıra halindeki simetrik olarak yaprak/dairelerin içi delik işi süslemelidir.

Kitabedeki yazılar güçlükle okunabilmektedir:

قیتبای عز لمولانا السلطان الملك الشریف ابو النصر عز نصره

Kayıtbay izzi li-mevlânâ e's-sultan el-melik eş-şerîf (?) ebu'n-nasr azze nasrahû

Kat. No.: 3

Hacıbektaş Veli Müzesi'nin 833 envanter numarasına kayıtlı olan tombak sancak alemleri enli süngü şeklinde düzenlenmiş olup 43,5 cm. yüksekliğindedir. Sap kısmı, oldukça kısa olup silindirik biçime sahiptir. Üzerinde takılacağı direğe çiviyle sabitlenebilmesi için iki yanında delik bulunmaktadır. Saifanın yüzeyinde her iki yüzde de süslemeli olan kısımların yanı sıra boş bırakılan kısımlar da mevcuttur. Her iki yüze de benzer süsleme yapılmıştır. Alemler, yukarı doğru daralarak üçgen biçimde tepelikle son bulmaktadır. Sancak aleminin kenarlarını, tek satır halindeki kabartma olarak işlenen kitabe bordürü kuşatmaktadır. Saifanın tam ortasında delik işi tekniğiyle işlenen rumilerden oluşan kompozisyon, üst kısmında da tek bir palmet motifinin etrafı oyularak belirtilmiştir. Oldukça tahrip olan Osmanlıca kitabede sadece “...حاجی بکتاش ولی...” (Hacı Bektaş Veli) yazılı olan kısmı okunabilmiştir.

Kat. No.: 4

Hacıbektaş Veli Müzesi'nin 832 envanter numarasına kayıtlı olan pirinçten 65 cm. yüksekliğinde ve 17 cm. genişliğinde yapılan eser ince bir plaka şeklindedir.

Sapın alt kısmında birbirine paralel iki sıra yiv ile sopaya geçirildiğinde sabitlenmesi amacıyla ön yüze açılmış olan bir delik mevcuttur. Silindirik sapın gövdesinin ortasında bir bilezik kabartması olarak yer almaktadır. Bileziğin üzerinde birbirine paralel ikişerli dört sıra yiv, bileziğin üst tarafındaki sap kısmında da aynı biçimde tekrarlanmıştır.

Sancak aleminin üst kısmının kenarları yuvarlatılmış olup tepesine de bir halka yerleştirilmiştir. Gövdesinde delik işi tekniğiyle yapılan beş satır yazıdan oluşan kitabe vardır. Levha kalıbı üzerine kazılan yazının zemini oyularak çıkarılmıştır. Ya-

zının içerisine bir Zülfikar da yerleştirilmiş, yazı bu motife göre de şekillenmiştir. Yazıları, kenarlara ve ortadaki Zülfikara bağlayan bağlantılar vardır. Bu yazıların yer aldığı kısım, tek yüzlü olup arka yüzde tersten görülmektedir. Alemin alt kısmında kazıma tekniğiyle ön yüzde üç, arka yüzde iki satır yazıya yer verilmiştir:

Ön yüzünde:

قال النبي عايه السلام لا فتى الا علي لاسيف الا ذوالفقار
افقر الورى خادم الفقر

*Kâle'n-nebiyyü aleyhi's-selâm
La fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikâr*

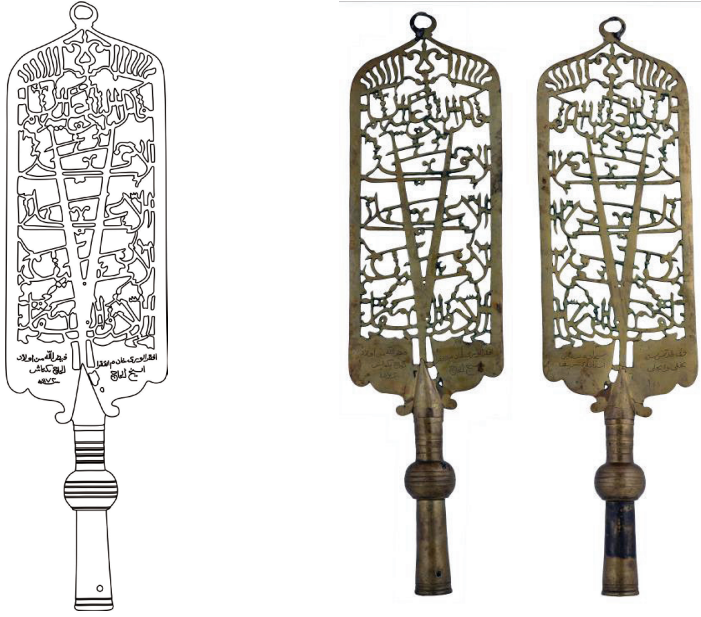
اشيخ الحاج فيض الله من اولاد
الحاج بكتاش
سنه ١١٧٣

*Efkaru'l verâ hâdimü'l-fukarâ
E'ş-şeyh el-hâc Feyzu'llâh min-evladi
el-Hâcî Bektâş, sene 1173*

Arka yüzünde:

ولى قدس سره
نخفى و انجلى
سجاده نشين
استانه شريف

*Velî kaddese sırrahû
nahfâ ve incelâ
seccade nişîn
asitâne-i şerîf.*

Kat. No.: 5

Hacıbektaş Veli Müzesi'nin 835 envanter numarasına kayıtlı olan demirden 87 cm. yüksekliğinde ve 25 cm. genişliğinde üretilen sancak aleminin üzeri altın ve gümüş yaldızla süslenmiştir.

Geç dönemde yapılan bir ahşap kaide üzerinde yükselen alem, armudi forma sahip bir gövde ve bu gövdeden çıkan üç çatala sahiptir. Bunlardan iki yandakiler simetrik olup dışbükey ve ortadaki ise aşağıdan yukarı doğru daralarak yükselmektedir. Ortadaki diğerlerine göre oldukça uzun tutulmuştur. Her iki yüzde de damla motifi biçimdeki gövde kısmının içinde yer verilen ikinci bir damla motifinin etrafını, tamamen küçük hatayı ve kıvrım dallardan oluşan bitkisel zemin üzerine iri hatlı olarak yazılan birer kitabe kuşatmaktadır. Bir yüzde yazılar altın, diğer yüzde ise gümüş yaldızla yazılmıştır. Damla motifli madalyonların ortasında da yandaki kitabe bordürü ile tezat oluşturacak biçimde birinde altın, diğerinde ise gümüş yaldızlı yazıya yer verilmiştir. Damla motifinin formuna göre silindirik uzun gövdeli çift başlı ejderlerin kuyruk kısmında olan başları ortadaki metal kısmı ısıtır biçimde işlenirken; baş kısmındaki ejderler ise sırtları birbirine dönük olarak karşıya bakar vaziyette yapılmışlardır. Ağzuları açık olup dillerini ileri doğru uzatmışlardır. Ejderlerden sağdakinin boynuzu varken, soldakininde bu unsur bulunmamaktadır. Ortada

yükselen yüzeyi düşey yivlerle hareketlendirilmiş olan çatalın üzerinde de simetrik olarak iki ejder figürü lehimlenmiştir. “S” biçimli gövdeli olan ejderler iki başlıdır. Kuyruk kısmındaki ejder başları çatalı ısırırken; baş kısmındakilerin başları karşıya bakar durumdadır. Bu ejder başlarından soldakinde boynuz varken; sağdakinde de bu unsura rastlanmaz.

Sancak alemi üzerindeki kitabede şöyle yazmaktadır:

Ön yüzünde:

نصر من الله وفتح قريب وبشر المؤمنين
يا محمد يا على خير البشر ربنا افتح بيننا وبين قومنا بالحق وانت خير الفاتحين
يا فتاح
عمل خيدر خان

Altın yaldızlı çiçekler arasında:

“Nasrünmin-Allah ve fethün karib ve beşşir el-mühinine (Saf Suresi 13. ayet) ya Muhammed ya Ali hayr el-beşer. Rabbena ifteh beynena ve beyne kavmine bil hakki ve ente hayr el-falihin. Ya fettah.” (Ey Muhammed. Allah mü’minleri yakın bir fetihle müjdeliyor. Allah’ın yardımının da fethin de sevilecek şeyler olduğu açıklanmış Mü’minlerin müjdelenmesi emrolunuyor.)

Kurs ortasında *Mevlânâ 989 tarihi (?)* ve ibaresi yazılıdır.

Yapan. *Amael-i Haydar Han (?)*

Arka yüzünde:

Ön yüzdekiyle aynı ibare yazmaktadır (“Nasrünmin-Allah ve fethün karib ve beşşir el-mühinine (Saf Suresi 13. ayet) ya Muhammed ya Ali hayr el-beşer. Rabbena ifteh beynena ve beyne kavmine bil hakki ve ente hayr el-falihin. Ya fettah.”).

Kurs ortasında “Allah, Muhammed, Ali” yazılıdır.

Kat. No.: 6

Hacıbektaş Veli Müzesi'nin 834 envanter numarasına kayıtlı olan pirinçten 75 cm. yüksekliğinde ve 30 cm. genişliğinde yapılan eser, aşağıdan yukarıya doğru daralarak yükselen boyunun tamamı belli aralıklarla yivlendirilmiştir. Bu bölümde basık yuvarlak boncuğa da yer verilmiştir. Sap üstte armut şeklindeki saifaya palmet biçimli bir parça konularak lehimlenmekle birlikte iki büyük boy sade çiviyle de perçinlenmiştir. Bu kısımda tamir izleri de mevcuttur. Gövdenin iki yanında alttan tepeliğe kadar devam eden rumi ve kıvrım dallardan oluşan tek sıra halinde ince birer bordür işlenmiştir. Bordürden sonra saifanın içi üç bölüm halinde, delik işi tekniğiyle yapılan farklı yazılara yer verilmiştir. Merkezde *Allah*, *Muhammed* ve *Ali* yazısının boşluklarına bitkisel motifler serpiştirilmiş, diğer iki bölümde ise kitabe kuşağı yer almaktadır. Bu kısmın üzerinde beş dilimli bir tepelik kısmı bulunmaktadır. Ayrıca saifanın iki yanında formuna uygun olarak gövdeleri dikdörtgen profilli ve başları yukarı gelecek şekilde birer ejder yerleştirilmiştir. Ejderlerin başları dışa dönük olarak verilmiştir. Yüz detayları kazıma tekniğiyle oluşturulmuş olup ağızları açık vaziyettedir.

Üzerinde kitabede şöyle yazmaktadır:

Allahü vahdebü, la şerikelehü

Orta kısımda:

“Allah, Muhammed, Ali” yazılıdır.

Bakara Suresi (Ayete'l Kürsü)

Allahümme Salli'âlâ Muhammed El Mustafa ve Ali El-Murteza ve Fatma El-Zehra ve oniki imam adları

Kat. No.: 7

Hacıbektaş Veli Müzesi'nin 110 envanter numarasına kayıtlı olan kenarları pirinçten geri kalan kısmı demirden yapılmış olan alemin, silindirik biçimli sapının alt ve üst kısmına doğru birer ince bileziğe yer verilmiştir. Eser, 79 cm. yüksekliğindedir. Sapın gövde ortasında süslemesiz bırakılan basık yuvarlak forma sahip bir boncuk bulunmaktadır. Sap, saifaya lehimlenmiştir. Saifa, iç içe iki armud biçiminden oluşmaktadır. Bu kısmın ve sancak aleminin tepeliği, birer palmet ile taçlandırılmıştır. İçteki armudi kısım, dıştakine belli aralıklarla yerleştirilen ara parçalarla birleştirilmiştir. En iç kısmında Arapça olarak “الله” (Allah) yazısına yer verilmiştir. Yazı ve

palmetler dışında her hangi bir süslemeye rastlanmamaktadır. Eserin yazılı kısmında tamir izleri mevcuttur.

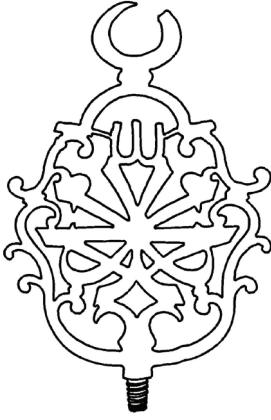
Kat. No.: 8

Hacıbektaş Veli Müzesi'nin 793 envanter numarasına kayıtlı olan sancak ale mi, demirden yapılmış olup ahşap sopasıyla birlikte toplam 154 cm. yüksekliğindedir. Tek yüzlü olarak üretilen alem, ahşap bir sopaya takılı olan sap ve üzerinde yükselen saifadan oluşmaktadır. Sap kısmı, çivilerle saifaya perçinlenmiştir. Saifa, daire biçimindeki madalyon şeklinde üretilmiştir. Saptan yükselen çubuk madalyonun tepe noktasına kadar uzanmaktadır. Madalyonun kenarlarını, delik işi tekniğiyle yazılan yazı bordürü çepeçevre kuşatmaktadır. Bu bordürün ortasındaki alanda ise iri hatlı biçimde Arapça “محمد” (Muhammed) yazısı işlenmiştir.

Kat. No.: 9

Hacıbektaş Veli Müzesi'nin 1109 envanter numarasına kayıtlı olan pirinçten 52 cm. yüksekliğinde yapılan alemin üzeri gri renge sonradan boyanmıştır. Sap kısmı oldukça kısa olup burguludur. Saifanın kenarları, dışa taşıntı yapan "S" kıvrımlardan oluşmaktadır. Alemin iç kısmında çifte "محمد" (Muhammed) yazısına aynalı olarak yer verilmiştir. Yazı her iki yüzden de okunabilmektedir. Alemin tepesinde büyük boyutlu bir hilale yer verilmiş, hilalin uçları yukarı gelecek biçimde yerleştirilmiştir. Uçlardan birinin bir kısmı kırıktır.

Kat. No.: 10

Hacıbektaş Veli Müzesi'nin 837 envanter numarasına kayıtlı olan pirinçten 57 cm. yüksekliğinde ve 28 cm. genişliğinde yapılan sancak aleminin silindirik biçimli sapının her iki ucunda ve gövdesinde ince bir bileziğe yer yerilmiştir. Sapın gövde ortasında, süslemesiz bırakılan basık yuvarlak forma sahip boncuk bulunmaktadır. Sapın üstüne lehimlenen bombeli bilezikli silindirik bölüm, kısa tutulmuş olup, üçgen biçimli uçla lale biçimindeki saifaya birleştirilmiştir. Saifanın alt kısmı üç ve üst kısmı altı dilimlidir. Her iki yüzü yatay olarak beş bölüme ayrılmakla birlikte ön yüzündekinin en alt bölümü hariç olmak üzere diğerlerinin üzerleri yazılıdır. Kitabenin kuşakları aralarına, yaprağın yanı sıra çiçek motifleri yer yer serpiştirilmiştir.

Ön yüzünde:

حضرة عباس اكبر رضى الله عنه قدس سره المنان بن الدين محمود اخى اوران سر چشمه
سلطان شيخ ناصر پير پيران عزيز عزيزان

*Hazreti abbâs ekber radiya'llahü anh kuddise sirrahû el-Mennan bin e'd-din
Mahmûd Ahi Evran ser-çeşme-i sultân şeyh nâsır pîr-i pîrân azîz-i azîzân*

Arka yüzünde:

لااله الا الله محمدا رسول الله وبشر المومنين يا محمد نصر من الله وفتح قريب

*Lâ ilâhe illa'llah muhammeden rasûlu'llâh
ve beşşir'il-mü'mîn yâ muhammed nasrun min'allâhi ve fethun karîb (Saf Sure-
si'nin 13.ayeti)*

Sonnotlar

- ¹ Hacibektaş Veli Müzesi'ndeki sancak alemlerinin üzerinde çalışma fırsatı tanıyan Hacibektaş Veli Müzesi müdürü Sayın Ayşen BEDİR AKHAN ve alemler üzerindeki yazıları okuyan Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Sayın Yrd. Doç.Dr. Nilüfer TANÇ'a sonsuz teşekkür ederiz.

Kaynakça

- ALAN, J. W. (1982). *Islamic metalwork, The Nuhad Es-Said collection*. London.
- ARSEVEN, C. E. (1943). Alem maddesi. *Sanat Ansiklopedisi*. 1. İstanbul. 39-44.
- ARSEVEN, C. E. (1975). Sancak maddesi. *Sanat Ansiklopedisi*. 4. İstanbul. 1760-1762.
- ATASOY, N. (2005). *Dervişin çeyizi Türkiye'de tarikat giyim kuşam tarihi*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- ATIL, E. (1981). *Renaissance of Islam: Art of the Mamluks*. Washington D.C.
- AYHAN, G. (2014). Hacı Bektaş Veli Türbesi'nin gümüş kapı kanatları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 69: 81-99.
- BAĞCI, S. (2014). Metinlerden resimlere: Elyazma tasvirlerinde Hz. Ali. *Tarihten teolojiye: İslam inançlarında Hz. Ali (ikinci baskı)*. Haz. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara. 217-264.
- BAKIRCI, N. (2007). *Dergâh-ı Mevlâna albümü asitane*. ed. Sezai Küçük-Harun Yıldız. Konya.

- BODUR, F. (1987). *Türk maden sanatı*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları.
- ÇEVİRİMLİ, N. (2005). *Hacı Bektaş Müzesindeki Keşkül ve Teberler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ÇEVİRİMLİ, N. (2008). Hacı Bektaş müzesindeki madeni tekke eşyalarından bir grup keşkül. *Vakıflar Dergisi*, 31: 305-334.
- ÇEVİRİMLİ, N. (2009). Hacı Bektaş müzesindeki madeni tekke eşyalarından bir grup teber. *Vakıflar Dergisi*, 32: 37-64.
- ÇEVİRİMLİ, N. (2012). Değişik işlevli bir grup madeni eser örnekleri üzerinde görülen ejder figürleri hakkında bir değerlendirme. *Vakıflar Dergisi*, 37: 193-222.
- ÇORUHLU, Y. (1993). İslamiyetten önceki Türk sanatı'nda hayvan mücadele sahneleri. *Sanat tarihinde İkonografik Araştırmalar' Günel İnal'a Armağan*. Ankara.117-141.
- DUYMAZ, Ş. ve AYDOĞDU, G. (2008). Geleneksel Türk el sanatı alem'in son ustalarından: Sandıklılı Hacı Süleyman Sallı. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18: 247-256.
- ERGİNSOY, Ü. (1978). *İslam maden sanatının gelişmesi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ERÖZ, M. (2014). *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik* (üçüncü baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- EYÜBOĞLU, İ. Z. (1997). *Bütün yönleriyle tasavvuf tarikatlar mezhepler tarihi*. İstanbul.
- EYÜBOĞLU, İ. Z. (2010). *Bütün yönleriyle Bektaşilik*. İstanbul.
- GÖKTAŞ, L. (1995). *Türk Sanatında Şamdanlar (Hacıbektaş ve Mevlana Müzelerinde Yer Alan Çok Kollu Şamdanlar)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- GÜÇKIRAN, T. (2009). *Askeri müze at zırhları koleksiyonu*. İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları.
- GÜLER, G. (1993). *Anadolu Müzelerinde Bulunan Bayrak ve Sancak Alemleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- GÜZEL, A. (2011). *Hacı Bektaş Veli el kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- HASOL, D. (1998). *Ansiklopedik mimarlık sözlüğü* (yedinci baskı). İstanbul.
- KARAMAĞARALI, B. (1973). Anadolu'da XII-XVI. asırlardaki tarikat ve tekke sanatı hakkında. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 21(1): 247-276.
- KARATEPE, İ. (2008). *Askeri müze bayraklar ve sancaklar koleksiyonu*. İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları.
- KILIÇKAYA, M. (2007). *İstanbul Deniz Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi Sancakları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KOŞAY, H. Z. ve ÇETİN, P. (1959). Etnografya müzesindeki âlemler. *Türk Etnografya Dergisi*, 3: 80-86.
- NOYAN B. (1964). *Hacıbektaş'ta pirevi ve diğer ziyaret yerleri*. İzmir.
- NOYAN B. (1966). *Bütün yönleriyle Bektaşilik Alevilik*. 1. Aydın.

- ÖNEY, G. (1969). Anadolu Selçuk sanatında *ejder* figürleri. *Belleten*, 33(130): 171-216.
- ÖNEY, G. (1992). *Anadolu Selçuklu mimari süslemesi ve el sanatları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ÖZ, M. (2013). Zülfikar maddesi. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 44: 553-554.
- SAY, Y. ve AYTAŞ, G. (2009). *800. doğum yıldönümü anısına Hacı Bektaş Veli*. Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- STÖCKLEIN, H. (1971). Arms and armour. *a survey of persian art from prehistoric times to the present*. ed. Arthur Upham Pope-Phyllis Ackerman. Chapter 58, 12, London: Oxford University Press; Tokyo: Teiji Shobo, 3. Baskı, 2555-2585.
- ŞAPOLYO, E. B. (16969-1970). Alemler. *Ön Asya Mecmuası*. 5(54): 30-31.
- TALİ, Ş. (2013). Kayseri etnografya müzesinde bulunan şifa tasları ve sanatı üzerine. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(8): 2119-2138.
- TALİ, Ş. (2014). Giresun müzesinde bulunan Osmanlı dönemine ait bir grup tılsım mühür. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(1): 537-554.
- TAŞDELEN A. ve SÜMER, A. (1976). *Hacıbektaş Veli müzesi rehberi*. Ankara.
- TEZCAN, H. ve TEZCAN, T. (1992). *Türk sancak alemleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- TURAN, O. (2009). *Oniki hayvanlı Türk takvimi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- ÜÇÜNCÜ, K. (2002). Bektaşilik. *Türkler*, 7: 477-485.
- YAŞAR, G. (2009). *Askeri müze Yatağan koleksiyonu*. İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları.
- YÜCEL, E. (1966). Türk sanatında alemler. *Tarih Konuşuyor*, 6: 2908-2911.
- YÜCEL, E. (1975). Türk sanatında alem, *Türkiyemiz*, 16: 34-37.

